

7. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т.В. Кудрявцев, В. Ю. Шегурова // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 51-59.
8. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28-38.
9. Пальчевський С.С. Акмеологія: навч. посібник / С.С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2008. – 398с.
10. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д. – 2003. – 544 с.
11. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А. Шавир. – М.: Знание, 1981. – 96 с.

О.Ф. ГРИЦЮТА, Н.В. ОСТАПЧУК. ВЛИЯНИЕ ХРИСТИАНСКИХ ЦЕННОСТЕЙ НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Резюме. В статье рассматривается проблема становления личности подростка и важнейшие новообразования этого периода.

Ключевые слова: подросток, новообразования, ценности, цели, самооценка, самоопределение.

O.F. HRYTSIUTA, M.V. OSTAPCHUK. THE INFLUENCE OF CHRISTIAN VALUES ON SELF-IDENTITY IN ADOLESCENCE

The summary. The problem of adolescent identity formation and the most important tumor that period.

Key words: teen, tumors, values, goals, self-esteem, self-determination.

Одержано редакцією 27.03.2015 р.

УДК: 371. 302

Ю.М. ГАЛАТЮК, М.Ю. ГАЛАТЮК, Т.Ю. ГАЛАТЮК

**ТВОРЧА ПІЗНАВАЛЬНА СИТУАЦІЯ
У КОНТЕКСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Резюме. Аналізується психологічний і дидактичний зміст творчої пізнавальної ситуації у контексті організації творчої навчальної діяльності. Розкриваються генезис та умови її виникнення. Розглядаються основні типи творчих пізнавальних ситуацій та умови їх створення.

Ключові слова: творча пізнавальна ситуація, творча навчальна діяльність, пізнавальний цикл.

Постановка проблеми. Ключовою проблемою у контексті реалізації компетентнісного і діяльнісного підходів у навчанні є визначення механізму ініціювання творчої навчально-пізнавальної діяльності. Як показують дослідження, в основі такого механізму лежить створення творчої пізнавальної ситуації. Зважаючи на те, що творча пізнавальна ситуація є важливою категорією, яка стосується проектування і організації творчої навчально-пізнавальної діяльності, актуальною постає потреба дослідження її генезису, розкриття психолого-педагогічної суті, визначення її основних типів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Традиційно проблема організації творчої навчально-пізнавальної діяльності розглядається у контексті проблемного навчання. І це правильно, тому що принцип проблемності є одним із основоположних, коли йдеться про процес творчого пізнання. Він регламентує стратегію пізнавальної діяльності учнів за відомою схемою: виникнення проблемної ситуації → постановка проблеми → знаходження способу розв'язання шляхом здогадки або висунення і обґрунтування гіпотези → підтвердження гіпотези → перевірка правильності вирішення проблеми [9, 31].

Вважається, що проблемна ситуація є відправним моментом творчого процесу. Її діалектичний зміст визначається навчально-пізнавальною суперечністю. Навчально-пізнавальні суперечності бувають різні: суперечність між раніше засвоєними знаннями та результатами спостереження, суперечність між життєвими уявленнями та науковими знаннями, суперечність між теоретично-можливим способом розв'язування задачі і його практичною недоцільністю в конкретній ситуації та ін. У психологічному аспекті проблемна ситуація розглядається як психологічний стан інтелектуального утруднення, яке виникає в учня, коли він не може пояснити новий факт за допомогою знань, якими володіє, або виконати знайомі дії, відомими способами і повинен знайти нові способи їх виконання [9].

Спосіб створення проблемної ситуації визначається навчально-пізнавальною суперечністю, яка лежить в її основі. Способи створення різноманітних проблемних ситуацій в процесі вивчення фізики описані в багатьох методичних посібниках [5; 9] і ми на них в цій статті зупинитися не будемо. Але проблемна ситуація є лише необхідною умовою ініціювання творчого процесу. Для того, щоб суб'єкт включився у творчу діяльність потрібно, щоб він сприйняв проблемну ситуацію, усвідомивши її у предметно-змістовому аспекті, який полягає у виділенні суперечності між знанням і незнанням, відчув свою потенційну здатність вийти з даної суперечливої ситуації. Тут також мають спрацювати пізнавальні мотиви. Іншими словами, суб'єкт має, сприйняти ситуацію як власну навчальну проблему.

У науковій літературі [1; 2; 3; 4; 8; 10], присвяченій проблематиці творчого навчання, не існує однозначного тлумачення даного поняття. Однак без розуміння генезису творчої ситуації, зв'язків її з іншими категоріями, а також без виділення її істотних ознак неможливо моделювати творчу пізнавальну діяльність у навчальному процесі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Зважаючи на те, що творча пізнавальна ситуація є важливою категорією творчої навчально-пізнавальної діяльності, виникає потреба детально зупинитися на розкритті її психолого-дидактичної суті, визначити її основні типи. Нашим завданням також є розкриття генезису творчої пізнавальної ситуації через структуру пізнавального циклу, процедуру навчально-пізнавальної діяльності, її зв'язок з поняттям творчої навчально-пізнавальної задачі.

Виклад основного матеріалу. Генезис творчої пізнавальної ситуації не обмежується створенням проблемної ситуації. Це поняття більш ширше і змістовніше як у психологічному, так і у дидактичному аспектах.

Якщо поглянути на “творчу пізнавальну ситуацію” крізь призму рівневої моделі психологічного механізму творчої діяльності (за Я.О. Пономарьовим), центральною ланкою якого є інтуїтивна здогадка і процес її формалізації [10], то зрозуміло, що суттєвою ознакою (критерієм) творчої пізнавальної ситуації є різниця структурних рівнів у постановці проблеми і у процесі її вирішення.

Щоб зрозуміти суть творчої пізнавальної ситуації розглянемо її через структуру творчої діяльності, представивши останню у такій декомпозиції: цілі, предмет, засоби, процедура, продукт, зовнішні умови [4]. Skorистаємося поняттям “орієнтувальна основа діяльності”, яке прийнято в теорії поетапного формування розумових дій [11]. Це поняття вбирає в себе майже усі зазначені вище компоненти діяльності. Згідно теорії нормативної творчої діяльності орієнтувальна основа може бути представлена трьома рівнями узагальнення. Відповідно компоненти діяльності також можуть мати різні рівні узагальнення [7, 47].

Засоби і процедура першого рівня узагальнення безпосередньо призначені для дослідження предмета діяльності і перетворення його у продукт, тобто вони є компонентами репродуктивної діяльності. Засоби і процедура другого рівня узагальнення – це, як правило, узагальнені теоретичні положення у відповідній предметній області, які дозволяють логічним шляхом отримати засоби і процедуру першого рівня узагальнення, тобто конкретний спосіб перетворення предмета задачі у контексті досягнення поставленої вимоги (мається на увазі спосіб розв'язування конкретної задачі).

Специфіка творчої пізнавальної діяльності полягає у тому, що її засоби і процедура представлені третім рівнем узагальнення. Їх пов'язують із загальними методами наукового пізнання. Це, насамперед, методи теоретичного пізнання: моделювання, ідеалізація і формалізація, мислений експеримент, сходження від абстрактного до конкретного, зведення конкретного до абстрактного, гіпотези, аналогії та ін.

Ще однією ознакою, яка відрізняє репродуктивну діяльність від творчої, є принципово різне представлення компонентів одного і того ж рівня узагальнення. До таких компонентів відноситься предмет і ціль діяльності [7, 50]. У репродуктивній діяльності предмет, як правило, завжди присутній у розгорнутому вигляді – з виділенням таких характеристик, які прямо чи опосередковано необхідні для досягнення цілі; у творчій діяльності предмет завжди представлений у своєму інтегрованому, “спресованому” вигляді, у якому характеристики, необхідні для досягнення мети, себе не виявляють. Теж саме стосується і цілі діяльності. Вона вимагає додаткового розкриття, виявлення нових характеристик і внутрішніх елементів.

Отже, у розглянутому контексті творча пізнавальна ситуація має місце тоді, коли компоненти пізнавальної діяльності (цілі, предмет, засоби, процедура) представлені на високому рівні узагальнення, тобто є не зовсім визначеними або латентними.

На основі вищесказаного можна уточнити поняття творчої навчальної задачі: *творча навчальна задача* – це така форма організації змісту навчального матеріалу, яка дозволяє вчителю створити творчу ситуацію, прямо чи опосередковано задавати предмет, мету, засоби, процедуру, умови творчої навчально-пізнавальної діяльності на відповідному рівні узагальнення.

Аналіз показує [3], що на основі генетичного підходу можна виділити принаймні три типи творчих ситуацій.

1. *Творча ситуація першого типу* в основі якої лежить проблемна ситуація, створена учителем, на основі якої формулюється проблема і потім моделюється творча фізична задача.
2. *Творча ситуація другого типу*, що виникає на основі готової (внесеної ззовні) задачі, яка є творчою відносно учня (суб'єкта), якому вона пропонується.
3. *Творча ситуація третього типу*, яка виникає і реалізується як прояв інтелектуальної (пізнавальної) ініціативи учня у процесі, як правило, репродуктивної діяльності. Такою діяльністю може бути виконання завдання, яке за своєю прямою ціллю не є проблемним, але отриманий результат може спонукати учня до ініціювання виходу за межі заданого. Тут мова йдеться про інтелектуальну активність, де критерієм виступає рівень інтелектуальної активності.

Вищим рівень інтелектуальної активності вважається креативний, при якому виявлена суб'єктом емпірична закономірність стає для нього не просто евристикою, формальним прийомом, а самостійною проблемою. Відповідно, інтелектуальна творчість розглядається як не просто доцільна адаптивна діяльність, а діяльність цілепокладання [2, 76].

На наш погляд, генезис інтелектуальної активності може бути представлений двома випадками: 1) інтелектуальна ініціатива спонукається прямим продуктом репродуктивної діяльності; 2) підставою для прояву інтелектуальної ініціативи є побічний продукт репродуктивної діяльності.

Прикладом для першого випадку може бути така проста ситуація. Учні, який не знайомий із законом Архімеда, поставили завдання: експериментально встановити, яка з двох кульок, що мають однакову масу, стальна чи дерев'яна, витіснить більший об'єм води, якщо їх покласти у мензурку? Учень виконав дослід і зафіксував, що дерев'яна кулька, хоча й плаває на поверхні, проте об'єм витісненої нею води більший. У

даному випадку факт прояву інтелектуальної активності буде мати місце, якщо учень самостійно вийде за межі поставленого завдання і ініціює пошук відповіді на запитання: як пояснити отриманий результат?

Цей тип творчої ситуації, якщо розглядати його крізь призму творчого пізнавального циклу відповідає етапу “Аналіз фактів. Формулювання проблеми”.

Для створення творчої ситуації третього типу необхідно забезпечити виконання наступних вимог:

- 1) відсутність зовнішньої стимуляції пізнавальної діяльності, тобто відсутність вимоги ззовні;
- 2) відсутність “межі” у дослідженні (пізнанні) об’єкта;
- 3) достатність часу для того, щоб учень зміг проявити пізнавальну ініціативу;
- 4) забезпечення дворівневої пізнавальної діяльності за схемою: репродуктивна діяльність → творча.

Проектуючи творчу пізнавальну діяльність вчитель, моделює відповідний тип творчої ситуації. Для технологізації цього процесу необхідна система інваріантів [4; 6]. Під інваріантом розуміють структурно-логічну схему, припис, план дій, що виступають орієнтовною основою діяльності і певним чином детермінують діяльність вчителя.

Необхідно зазначити, що інваріант діяльності може мати різний рівень узагальнення. Наприклад, цикл творчого пізнання (факти → модель-гіпотеза → наслідки → експеримент) можна розглядати як інваріант творчої навчально-пізнавальної діяльності високого рівня узагальнення. Зрозуміло, що інваріант може конкретизуватися, уточнюватися, бути об’єктом дослідження тощо.

Для прикладу, творчий пізнавальний цикл можна представити як такий, що складається з п’яти ланок.

Перша ланка – зіткнення з новим. Варіантів нового, що лежить в основі творчої ситуації, може бути безліч: сюди відносяться невідомі, незрозумілі, надзвичайні факти і явища, знання, образи тощо. Суть новизни – у протиріччі (невідповідності) між досвідом, яким володіє суб’єкт, і тим досвідом, який включає в себе знання про згадані факти, явища, образи тощо. Якщо оперувати категоріями проблемного навчання, то це, власне, є проблемна ситуація. Як наслідок, відбувається усвідомлення протиріччя, формуються запитання, що потребують відповідей. Процес супроводжується творчими переживаннями, відповідними емоціями тощо. У результаті формулюється проблема, розв’язання якої здійснюється не відразу. Цьому стану відповідає друга ланка.

Друга ланка – творча невизначеність. Суб’єкт ще не може визначитися із способом розв’язання проблеми, здійснити творчий вибір. Відсутня ідея, раціональні, свідомі дії не приводять до позитивного результату. Це період свідомої оцінки ситуації, раціональний пошук розв’язку. Паралельно відбувається прихована, підсвідома, ірраціональна діяльність, яку часто виділяють окремою третьою ланкою.

Третя ланка – прихована, підсвідома робота. Це період “тупика”, “рух в блокаді” [3] – підсвідома діяльність, зумовлена наявністю пошукової домінанти, про яку йтиметься нижче. Ця ланка готує наступний етап – етап здогадки (інсайту).

Четверта ланка – евристична. Здогадка, як інтуїтивний продукт, осмислюється, перетворюється в ідею вирішення проблеми з подальшим її логічним обґрунтуванням, вербалізацією і оформленням у вигляді розв’язку.

П’ята ланка – критична оцінка, перевірка і підтвердження правильності розв’язку.

Якщо розглядати поняття “творча ситуація” через призму зазначеного вище інваріанта, то перші три ланки є етапами виникнення і розвитку творчої ситуації. Аналіз творчої ситуації буде неповним, якщо не оцінити її через призму такого поняття, як пізнавальна домінанта. У психології під домінантою розуміють тимчасово пануюче вогнище збудження у центральній нервовій системі. На нейрофізіологічному рівні – це здатність мозку формувати і тривалий час утримувати в стані збудження нейронну модель цілі, яка спрямовує процес мислення [8, 14]. Домінанта характеризується двома властивостями: 1) відносно високим збудженням групи нервових клітин, завдяки яким стимулюються подразники, що приходять з різних джерел; 2) стійкою затримкою збудження після припинення дії подразника. Ідея домінанти належить академіку О.О. Ухтомському. Оцінюючи роль домінанти у пізнавальному процесі, він писав: “... домінанта переживаемого момента <...> дает ученому то маховое колесо, “руководящую идею”, “основную гипотезу”, которые избавляют мысли от толчков и пестроты и содействуют сцеплению фактов в единый опыт” [12, 17].

У пізнавальній діяльності домінантою, яка притягує до себе усі зовнішні подразники, можуть бути факти, думки, проблема, задача тощо. Назвемо таку домінанту пізнавальною або пошуковою.

Отже, *пізнавальна домінанта* – це проблема, яка може бути породжена або проблемною ситуацією, або запропонованою ззовні задачею, або інтелектуальною ініціативою, що є результатом аналізу окремих фактів. Домінанта притягує до себе усі зовнішні подразники. Попавши в “поле тяжіння” пізнавальної домінанти такі подразники, як побічний продукт діяльності, підказка, допоміжна задача та ін., стають вагомими і “працюють” на вирішення проблеми. Зауважимо, що пошукова домінанта вважається однією із форм мотивації пізнавальної діяльності [10, 308].

Отже, підсумовуючи викладене вище, можна зробити такі **висновки**.

Творча пізнавальна ситуація – це ситуація, що потребує вирішення деякого діалектичного протиріччя шляхом пошуку нового методу, прийому, засобу навчально-пізнавальної діяльності.

Творча пізнавальна ситуація є механізмом ініціювання творчої пізнавальної діяльності, вона або передуює постановці творчої задачі, або творча задача є засобом створення творчої пізнавальної ситуації.

Поняття “творча пізнавальна ситуація” не дублює поняття “проблемна ситуація”, а є більш ширшим і змістовнішим як у психологічному, так і у дидактичному аспектах. Це стає зрозуміло, коли розглядати його у контексті відповідних психологічних концепцій творчої діяльності.

Творча ситуація є категорією суб'єктивною і характеризується наявністю у суб'єкта пізнавальної домінанти. Якщо пізнавальна домінанта згасає, то творча ситуація зникає і процес творчої діяльності припиняється. Це можливо у двох випадках, коли суб'єкт, проявивши пізнавальну ініціативу, сформулював проблему і успішно її розв'язав або відмовився від її розв'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань: Изд-во казан. ун-та, 1988. – 236 с.
2. Богоявленская Д.Б. Об одном из подходов к использованию интеллектуального творчества / Д.Б. Богоявленская // Вопросы психологии. – 1976. – №4. – С.69-79.
3. Галатюк Ю.М. Творча пізнавальна ситуація в навчанні фізики як механізм ініціювання творчої пізнавальної діяльності / Ю.М. Галатюк // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 57. – Херсон: ХДУ, 2011. – С. 92-97.
4. Галатюк Ю.М. Концепція організації творчої навчально-пізнавальної діяльності з фізики в загальноосвітній школі / Ю.М. Галатюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. – Вип. 12. – С.24-31.
5. Закота Л.А. Проблемне навчання фізики: посібник для вчителів / Л.А. Закота, О.І. Ляшенко. – К.: Рад. школа, 1985. – 96 с.
6. Іваницький О.І. Сучасні технології навчання фізики в середній школі: монографія / О.І. Іваницький. – Запоріжжя: Прем'єр, 2001. – 266 с.
7. Калошина И.П. Структура и механизм творческой деятельности / И.П. Калошина. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 168с.
8. Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М.: Наука, 1978. – 126 с.
9. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителей / М.И. Махмутов. – М.: Просвещение, 1977. – 240 с.
10. Пономарёв Я.А. Психология творения / Я.А. Пономарёв. – Воронеж: Изд-во НТО «МОДЭК», 1999. – 480 с.
11. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф. Талызина. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 343 с.
12. Ухтомский А.А. Избранные труды / А.А. Ухтомский; под ред. Е.М. Крепса. – Л.: Наука 1978. – 358 с.

Ю.М. ГАЛАТЮК, М.Ю. ГАЛАТЮК, Т.Ю. ГАЛАТЮК. ТВОРЧЕСКАЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме. Анализируется психологическое и дидактическое содержание творческой познавательной ситуации в контексте организации творческой учебной деятельности. Раскрываются генезис и условия ее возникновения. Рассматриваются основные типы творческих познавательных ситуаций и условия их создания.

Ключевые слова: творческая познавательная ситуация, творческая учебная деятельность, познавательный цикл.

Y.M. HALATYUK, M.Y. HALATYUK, T.Y. HALATYUK. CREATIVE COGNITIVE SITUATION IS IN CONTEXT OF PLANNING AND ORGANIZATION OF CREATIVE EDUCATIONAL ACTIVITY

The summary. Psychological and didactic maintenance of creative cognitive situation is analysed in the context of organization of creative educational activity. Genesis and terms of her origin open up. The basic types of creative cognitive situations and condition of their creation are examined.

Key words: creative cognitive situation, creative educational activity, cognitive cycle.

Одержано редакцією 26.03.2015 р.

УДК: 37. 016: 687

В.О. СПАЙЛО

ВИКОРИСТАННЯ ПИСЬМОВИХ ІНСТРУКЦІЙ В ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПРОФІЛЮ «ШВЕЙНА СПРАВА»)

Резюме. В статті розглядається доцільність використання письмових інструкцій в процесі профільного навчання (на прикладі профілю «Швейна справа»), подано комплекс інструкційних карток до теми «Виготовлення спідниць».

Ключові слова: інструктування, інструкційні картки, профільне навчання.

Постановка проблеми. Завданням освітньої галузі «Технологія» є дотрудова підготовка учнівської молоді, що акцентована, в першу чергу, на «... формуванні технічно, технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової і природовідповідної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства ...» [3].

Удосконалення форм і методів навчання, перехід від інформаційного до проблемно-пошукового викладання вимагає сьогодні інтенсифікації навчального процесу. Сучасний зміст трудового навчання, розроблений на засадах проектно-технологічної системи, яка базується на гнучкій організації процесу навчання учнів, вимагає розробки відповідних методик використання інформації з практичною метою. Важливою